

Marko DragićOdsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Izvorni znanstveni rad

UDK: 821.163.42-141.09:293.21

Primljeno: 17. 07. 2012.

LADA I LJELJO U FOLKLORISTICI HRVATA I SLAVENSKOM KONTEKSTU

I tako se još uvijek onim potajnim daklem, možda malo i otvrdlim, čulima sporazumijevamo sa svim stvarima, bićima i duhovima u tom otajstvenom i jedinstvenom Božjem svijetu. Pogledaj ovo kamenje. Čim padne mjesečina vidjet ćeš kako se tihano nadimlje i diše. U svakom kamenu po jedan duh, u svakoj jeli vila, na svakom groblju strašilo, na svakom putu nagaz, u svakoj jami jauk, na svakom izvoru čarolija. I tamo sve do zvijezda i sazviježđa, do neba i nebesa, daklem, beskrajni svijet duhova ogrnut golemim plaštem Božje ljubavi. Ako nam to oduzmeš čim ćeš nas zaodjenuti.

Ivan Raos „Prosjaci i sinovi“

SAŽETAK

U slavenskoj mitologiji Lada je božica proljeća, mladosti i plodnosti, a njezin sin Ljeljo bog je ljubavi. U čast tih božanstava do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća Hrvati su izvodili ophode, obrede i pjesme. Međutim, ti su obredi i pjesme kao i drugi usmeno-književni oblici ostali u narodnom pamćenju. Mnoge su obredne lirske pjesme sačuvale arhetipske oblike. Neke su od njih svojom strukturom bliske usmeno-retoričkim oblicima. Te pjesme pripadaju magijskoj književnosti. Jezične su karakteristike tih pjesama: ritmičnost, simboličnost, slikovitost, metaforičnost, alegoričnost i emocionalnost.

Neki su, dakle, običaji i obredi sačuvani u zapisima, ali ih je još više sačuvano u narodnom pamćenju. Kulturni ansambl Lado od 1949. godine njeguje tradicijsku kulturu u domovini i svijetu.

Općenito se može reći da je sa samostalnošću Republike Hrvatske došlo i do oživljavanja hrvatske tradicijske kulture i zanimanja za usmenu književnost. Mnoga kulturno-umjetnička društva oživljavaju starinske običaje. Mnoga kulturno-umjetnička društva revitalizirala drevne ophode ladarica i ljelja.

Ključne riječi: *Lada, Ljeljo, ophodi, obredi, magijske pjesme*

UVOD

Obredi i običaji prate čovjeka od rođenja pa do smrti. Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja. Svrha je tih pjesama estetska i socijalna. Vjerovalo se da će njihova magičnost udobrovoljiti božanstva i ispuniti određene želje i molbe puka. Njihov je motivski svijet raznovrstan i varira od svjetovne do vjerske lirike.

Sukladno godišnjem dobu u kojem se izvode, neki etnolozi obredne pjesme razvrstavaju na cikluse: *proljetni, ljetni, jesenski i zimski*. Proljetni ciklus obuhvaća ladarske: jurjevske, filipovske, ivanjske, dodolske i kraljičke (ljeljske) obrede i pjesme.

Među obredima posebnu skupinu čine magijski (kultni) obredi i pjesme koje su ih pratile. Pri tomu valja istaknuti da svi obredi nemaju magijski karakter. Tu skupinu karakteriziraju magijski obredi i magičnost pjesama koje ih prate te se iz tih razloga nazivaju magijskim obredima i pjesmama.

Magijski obredi i pjesme vezani su za kultove te se mogu nazivati i kultni obredi i pjesme. Kult je zelenila u jurjevskim, filipovskim, kraljičkim i dodolskim obredima i pjesmama. Kiša je kulturna u dodolskim pjesmama. Zmija je predmet kulta u jurjevskim i ivanjskim obredima. Vatra, pepeo i izvorska voda kulturni su u ivanjskim obredima. Raznovrsna je simbolika tih kultova u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Podrijetlo je obreda i pjesama u drevnim pretkršćanskim mnogobožničkim vremenima. Neke od tih obreda Hrvati baštine iz svoje pradomovine. Neki su hrvatski obredi autohtoni, a u nekima se opažaju utjecaji slavenskih, romanskih i drugih narodnih obreda. Neki od tih obreda odvijali su se u vrijeme kršćanskih blagdana: jurjevski obredi i pjesme izvode se na blagdan Sv. Jure (23. travnja), filipovčice bi bile nekoliko dana prije i poslije Sv. Filipa i Jakova (3. svibnja), kraljički su se ophodi izvodili prvi, drugi, a ponegdje i treći dan Duhova (pedeset dana iza Uskrsa), ivanjski su običaji bili večer uoči i na dan rođenja Sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja).

U slavenskoj mitologiji Lada je božica proljeća, mladosti i plodnosti, a njezin sin Ljeljo bog je ljubavi. U čast tih božanstava do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća Hrvati u Slavoniji, Srijemu, Bačkoj i Mađarskoj izvodili su ophode, obrede i pjesme u čast božice Lade i njezinoga sina boga Ljelje.

U ovom su radu stari i suvremeni izvorni zapisi hrvatskih magijskih obrednih pjesama. Obredi se u ovom radu prezentiraju multidisciplinarno kronološkim slijedom sukladno njihovu nekadašnjem izvođenju kroz godinu.

1. LADA I LJELJO

Lado se prvi put spominje u poljskim *Statuta provincialia* nastalim oko 1420. godine. (Belaj, 1998:247) U Poljskoj se u svadbenim pjesmama spominjao pripjev *lado*. U 15. i 16. st. u Češkoj su se u svadbama izvodile obredne pjesme u kojima je

pripjev *Lado*. U staročeškom *lada* znači 'djevojka'. U Bugarskoj i Sloveniji su se na Ivandan izvodile pjesme u kojima je pripjev *lado*. (Zečević, 1973: 118-120)

Lado se spominje u proljetnim, ljetnim i svadbenim pjesmama slavenskih i baltičkih naroda.

Matija Petar Katančić (2004:72-73) piše da „odjek božanstva starih Panonaca, boga Latobiusa jest božanstvo *Lado* koje se u pučkom pjevanju, za ljetnih radova *Podravki* i *Posavki*, navodi za bilo koje božanstvo. Trag drevnosti naše popivke (...) prepoznaje se (...) u hrvatskom (kajkavskom) i bosanskom (slavonsko-ikavskom) narječju.“

Vuk Stefanović Karadžić (1852:320) objašnjava riječ *ladati* „(u Hrv. u okolici Karlovca) djevojke kršćanske nakićene vijencima idu po selima uoči Đurđeva dne, a u varoši na Đurđev dan ujutru od kuće do kuće i pjevaju“.

Luka Ilić Oriovčanin (1846:145) navodi da su naši pređi Ladom ili Ljeljom nazivali boga ljubavi, a mladež mu je *obojega spola* žrtve (aldove) prikazivala.

Po ruskoj i poljskoj tradiciji Lada je bila božica proljeća, mladosti, ljepote i plodnosti.

Ivo Pilar (1931:74) prisustvo božice Lade u slavenskoj mitologiji ilustrira toponimima *Ladin Vrh* kod Obrovca, kao i toponimima *Ladina*, *Ladinec*, *Ladešići*, *Laduć*, *Ladovac*, *Ladovica*.

U Poljskoj, Rusiji i Litvi spominjao se i Ladin sin Poljeljo. U tim je zemljama bio drevni običaj da od prve nedjelje po Uskrsu do Ivandana djevojke i žene u kolu pjevaju pjesme u čast Lade.

Bratoljub Klaić (1980:779) navodi da je mišljenje o Ladi kao božanstvu znanstveno opovrgnuto. Tvrtko Čubelić (1990:76) *lade* (*ladarice*) iz Hrvatskoga zagorja poistovjećuje s *dodolama*. U *Rječniku hrvatskoga jezika* (Šonje, 2000:527) *ladarice* su „djevojčice, djevojke koje u svečanoj povorci obilaze seoske kuće za Duhove ili Jurjevo i pjevaju prigodne pjesme“. Međutim, Jurjevo je prije Duhova i takvo je objašnjenje invalidno. Na web-stranici ansambla *Lado* prva je rečenica: „Lado je arhaična slavenska riječ često korištena kao pripjev u starim obrednim pjesmama sjeverozapadne Hrvatske, a sinonim je riječima dobar, mio, drag.“ Prema narodnim pričama, *ladarice* hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja. Uz to vjerovanje veže se običaj kada na *Ivanje* djevojčice Ivančice u skupini od četiri ili osam s vjenčićima na glavi obilaze sela i pjevaju.

Temeljem relevantne literature i motiva u pjesmama koje su zapisane, kao i onima koje informanti na terenu i danas kazuju može se ustvrditi da su se u Slavoniji i Hrvatskom zagorju ladarske pjesme izvodile na blagdane: Sv. Jure, Sv. Filipa i Jakova, Duhove, Sv. Ivana (24. lipnja) te za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana.

Dakle, vremenski su skoro istovjetno izvođeni ladarski ophodi u Hrvatskoj kao u Rusiji, Poljskoj i Litvi. Djevojke se po pripjevu u pjesmama *oj Lado*, *oj zovu ladarice*, *lade*.

U slavenskoj je mitologiji Ladin sin Ljeljo – bog ljubavi. Pilar navodi, a Slobodan Zečević ga citira, da su dalmatinski renesansni pisci uvijek navodili božanstvo Lelja kao sinonim za Amora ili Kupidona. Koncem devetnaestoga stoljeća Aleksa Šantić napisao je pjesmu:

Ljeljov dar

U zoru ljupkog maja cvjetnu sam ružu brao;
Zanesen bajom njenim napomično sam stao,
A Ljeljo, nestašni Ljeljo, na rame moje pade,
Milujući me rukom nježno govorit stade:

„Ostavi ružu čelam”, sa njene svježe krune
Slađanim medom neka košnice svoje pune;
Pusti leptira malog neka veselo lijeće
I ljubi pramaljeće rosno i mlado cvijeće.
U mome bogatom vrtu obilno cvijeće cvati,
Jedan ću mio cvjetak u tvoja naručja dati:
Ta gledni djevojče ono! Zar nisu od ruža sviju

Njezine usne ljepše, usne što ljubav piju?
Kô osmjeh rane zore njezino lice rudi,
A burom želje žive talasaju se grudi,
Čarobni pogled njeni u duši nebo stvara –
Nek ona bude tvoja, eto ti moga dara!“

I kad te poznah divnu, kao munjevna strijela
Pojuri žićem cijelim mlađana krvca vrela.
Ostavih ruže, nek ih čelice piju,
A duša tebi letnu prepuna milja sviju.

Kao mirisom svojim leptira cvjetak ubav,
Poljupcem ti si svojim primila moju ljubav, -
A Ljeljo i sad lijeće i maše svojim krilom.
Hvala ti, hvala Ljeljo, na tvome daru milom!

Kao mirisom svojim leptira cvjetak ubav,
Poljupcem ti si svojim primila moju ljubav, -
A Ljeljo i sad lijeće i maše svojim krilom.
Hvala ti, hvala Ljeljo, na tvome daru milom!

Aleksa Šantić, 1892.

Prisustvo Ljelja u južnoslavenskoj mitologiji Pilar (1931:74) afirmira i višebrojn timer nazivima planina *Ljeljen* u Bosni i Hercegovini te *Ljeljen-brdo* na razmeđu Dalmacije i Hercegovine, *Ljeljen glavica* u Konavlima, *Lelija planina* u Hercegovini, *Ljeljen* – vrh planine Visočica kod Konjica i td. U nekim je *kraljičkim* pjesmama pripjev *ljeljo* po kojemu su se te kraljice nazivale. Mazuri i Poljaci slavili su božanstva Ljelja i Poljelja.

1.1. LADARICE JURJEVSKE (KRISNICE, JURJAŠICE)

Po tradiciji je sveti Jure bio rimski časnik. Mučen je i pogubljen u Kapadociji (Mala Azija) 23. travnja 303. godine za vrijeme Dioklecijanova proгона kršćana. Pokopan je u Palestini u Lidu. Na njegovu je grobu izgrađena katedrala. Iznimno je štovan svetac kod mnogih naroda, a Hrvati su mu od romanike gradili crkve: kao u Putalju kod Solina u 9. stoljeću. Svetom Juri posvećena je i crkva u *Podbrežju* kod *Zenice* za vrijeme Kulina bana (1193). Sveti Jure je bio zaštitnik srednjovjekovnoga bosanskog kraljevstva, Poljičke Republike. U naše je vrijeme zaštitnik Visa, Senja, Lovrana Barcelone, Genove Engleske, Portugala, Armenije, Gruzije i td. Od 6. st. legende pripovijedaju o njegovoj mučeničkoj smrti. Od 12. st. pripovijeda se o čudesima koja su se dogodila po zagovoru sv. Jure, a od tada do danas u usmenoj je komunikaciji motiv sv. Jure koji je kopljem probo zmaja (Badurina, 1990:308-310).

Godine 1380. nastala je prva hrvatska lirska pjesmarica, a u njoj je prva pjesma *Pisan svetoga Jurja*. Danielle Farlati (1690–1733) u djelu *Illyricum sacrum* navodi da se pokatkad običavalo prije svete mise u „Jurjevoj crkvi u Kaštel Sućurcu recitirati vrlo zbijenom mnoštvu s povišenog mjesta (...) ugodnim ritmom hrvatski pisanu povijest o životu i mučeništvu Sv. Juraja, o glasovitoj njegovoj pobjedi u kojoj je ubio zmaja“ (Palameta, 1996: 13-14).

Ta se legenda kod Dalmatinaca skoro od 7. st. običavala izvoditi svake godine na Dan sv. Jure u njegovim svetištima. Versificirana legenda o sv. Juri koji je spasio Širin grad, pridodana je Kačićevu *Razgovoru ugodnomu*. Diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvati i danas kazuju (prozne i stihovane) legende o sv. Juri.

Neki toponimi baštine ime po sv. Juri. Tako, primjerice, kod Kraljeve Sutjeske (stolnoga mjesta srednjovjekovnih bosanskih kraljeva) nalazi se *Jurjevo vrelo*, vrh Biokova zove se *Sveti Jure* i dr. U Bosni i Hercegovini sv. Juru (Đurđa) štuju i Srbi i Bošnjaci.

Dan svetoga Jure značio je svršetak zime i početak novoga boljega i ljepšega vremena. Od toga dana se intenzivirala gospodarska godina.¹

Taj dan se obilježavao i kao dan pastira. U drevnome Rimu dan pastira *palije* (*palilije*) slavio se 21. travnja, a na taj dan kitila se stoka biljem i cvijećem i palile *očisne vatre*. Običaj *ovjenčavanja stoke* bio je tradicionalan u sjeverozapadnim

¹ Na taj dan okupljali su se hajduci u planini. Do danas je ostala uzrečica *Jurjev danak hajdučki sastanak, Mijoljdanak (29. rujna) hajdučki rastanak*.

krajevima Hrvatske i koncem tridesetih godina dvadesetoga stoljeća (Gavazzi, 1991:41-42).

U narodnoj je tradiciji sv. Jure zaštitnik ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zelenilo je boja proljeća i vegetacije i simbolizira nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sv. Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega (Badurina, 1990:590).

Na *Jurjevo* su se zelenilom kitili ljudi, domovi, štale, stoka, prilazi u dvorišta. Vjerovalo se da će zelenilo odagnati demone. U narodnom vjerovanju i sv. Jure se pojavljuje u zelenilu. Zelenilo, dakle, u narodnom vjerovanju ima apotropejsku moć.

Nekoć su se na *Jurjevsko navečerje*, a ponegdje i na Jurjevo palili krjesovi. Po garištu tih krjesova pregonila se stoka. Taj je obred istovjetan navedenom obredu kod uskrsnih krjesova i ima apotropejski karakter.

U rano Jurjevo jutro domaćin s vodokrsnom vodom, moleći se, poškopio bi štalu i stoku kako bi cijelu godinu bila sačuvana od vukova, bolesti i demona. Prije izlaska sunca travari su brali trave kojima su liječili ljude. Vračari su također prije izlaska sunca brali trave kojima su vračali (Ilić Oriovčanin, 1846:127).

Na Jurjevo bi se prije izlaska sunca kupalo ili umivalo vodom u koju bi se stavljalo bilje ili *omaja* (pjenušava voda s mlinskoga kola). Vjerovalo se da to doprinosi zdravlju i ljepšem tenu.

Među Hrvatima u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Panoniji i drugdje, na Jurjevo su momci i ljudi obilazili sela trubeći u trubaljke (trubaljke) savijene od vrbove ili ljeskove kore. Tim apotropejskim obredom željeli su se otjerati demoni i pokvariti *čini* raznim vračarama. U dinarskim je krajevima kod Hrvata i muslimana bio običaj *ljuljanja* mladeži. I taj je obred imao apotropejski karakter jer se vjerovalo da će se tim obredom predusresti bolesti.

Stoka se udarala blagoslovljenom ili svježom zelenom grančicom i vjerovalo se da će se tako zaštititi od uroka, vještica i drugih demona (Gavazzi, 1991:52-57).

Kao i drugi običaji i običaj Jurjeva se različito obilježavao u pojedinim mjestima. Nekoć se na taj dan u sjevernim hrvatskim krajevima moglo vidjeti dosta svijeta sa zelenom grančicom kao znakom da traže pastirsku službu.

U Bikovecu kod Maruševca, primjerice, na „lesu” se stavljalo trnje „kako copnice ne bi mogle doći v hižu”. Uoči Jurjeva ispred ulaza u dvorište kuće naložio bi se mali krijes. Vjerovalo se da ugljevlje i pepeo od krijesa štite kuću, štale, njive, vrtove, livade od demonskih sila koje noću hodaju selom.² Prije izlaska sunca djeca, mladež i stariji hodali su u krug po pepelu krijesa moleći tri puta *Vjerovanje*. Ljudi su i stoku

2 <http://www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm> (12. 05. 2012.)

vodili preko pepela krijesa. Taj obred ima apotropejski karakter jer se vjerovalo da će se tako izbjeći bolesti i demonske sile.

U nekim drugim maruševačkim selima, djevojke su oko krijesa plesale kolo, a na glavi su imale koprive koje su poslije plesa bacale u vatru. Vjerovalo se da će se tako zaštititi od bolesti. Djevojke su uz zapaljeni krijes pjevale pjesme u kojima je personificirani sv. Jure naložio krijes, a djevojke su ga pjesmom zvale sebi kako bi s njim razgovarale i pitale ga komu će kćerku dati / *je l k suncu, je l k mesecu / je l k drobnim zvezdicama*. Kao i drugi običaji, i običaj Jurjeva se različito obilježavao u pojedinim mjestima.

U Lici je *Jurjevo Dan pastira* kad se pale vatre i oko njih igra kolo. Na taj dan u vatru se bacaju stari obojci³ da bude što više gustog dima. (Dim u kršćanstvu simbolizira prolaznost života i uzaludno traženje zemaljske slave.) Puca se preko štale, a u sredinu štale bi se stavilo uže u obliku kruga. U krugu bi stajao gol muškarac da prestraši viške.⁴ Vjerovalo se da uoči Jurjeva viške jaše na metli i odlaze na Klek, putem pjevajući: *Ni o drvo, ni o kamen*. Čobani žele da se viške razbiju pa pjevaju: *I o drvo i o kamen*, a djeca lupaju štapovima po kamenju i kantama vičući *Ošini, ošini po viški, višketini* (vidi, Dragić, 2007:369-390).

Vjerovalo se da će cijele godine biti lijen onaj koji ne ustane na Jurjevo i ne okiti kuću zelenilom. Također se vjerovalo da će ona djeca koja to jutro rano ustanu vidjeti sv. Juru na zelenom konju. Običaj je bio na taj dan prije izlaska sunca svetom (kršćenom) vodom poskropiti⁵ kuće, štale, dvorišta, bašte i njive kako ne bi zmiye ujedale (Kajmaković, 1969/70:309). Kod mnogih je drevnih naroda zmiya bila predmet kulta, jer je ona izvor svih nevolja na svijetu pa je zbog toga treba umilostiviti. U kršćanskoj je simbolici zmiya poistovječena sa sotonom (Badurina, 1990:592).

Jurjevske su obrede pratile narodne igre i pjesme u kojima su raznovrsni mitski, ljubavni i vjerski lirski motivi. Po svom postanku su poput ostalih obrednih pjesama veoma stare, ali su do naših dana u sebi sačuvale mitske elemente. Tako su, primjerice, u sljedećoj širokobriješkoj pjesmi antropomorfirani *sjajan Mjeseče i za njim zvijezda Danica*:

*Isteče sjajan Mjeseče,
za njim je zvijezda Danica.
Mjesecu zvijezda govori:
“Polako, ja sam mjeseče!
I ja ću s tobom za polje,*

3 Pleteni dio vunene obuće koji se obuvao na čarape.

4 Viške – vještice, coprnice, štrige, more, stuhe.

5 Škropljenje je obred kojim se blagoslovljenom vodom prskaju osobe, stvari, domovi, štale, dvorišta, vrtovi i sl. s namjerom da se očiste i da se odagnaju demoni. Obred je drevnoga postanja i nalazi se u mnogim religijama (lustracija). U Katoličku crkvu uveden je u 15. stoljeću.

*i ja ću hvatati volove,
i ja ću orat dolove.
I ja ću sijat konoplje,
i ja ću plesat tenefe,
i ja ću vezat djevere.
Ko ono leže kod kola,
ka ono junci kod tora?
Što oni ne će u kolo?
Danas je slavni Jurjevdan,
a oni leže cio dan.*

Anaforama: i ja ću s tobom za polje, / i ja ću hvatati volove, / i ja ću orat dolove. / I ja ću sijat konoplje, / i ja ću plesat tenefe, / i ja ću vezat djevere / izriče se marljivost, da bi se potom prekoricile lijenčine koje leže kod kola kao junci kod tora.

U okolici Karlovca na Dan sv. Jure, seoski su mladići pjevali po selu i gradu. Jedan je visoko nosio mladu zelenu brezu okićenu maramom i šarenim papirima, dvojica su nosila kite brezovog granja, a Zeleni Jure je bio u košu ispletenom od vrbe i *jagnjeda*. Sve su vrtlarice dobivale grančicu iz kite ili koša i stavljale ih među zelje, kelj ili korabicu da im bolje rodi.

Djevojke koje su uoči Jurjeva i na Jurjevo išle po selima i varošima nazivane su *krisnice* (Heffler, 1931:278-280). U sjeverozapadnom i središnjem dijelu Hrvatske, mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se *jurjaši*, *jurjevčani*, a djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su *jurjašicama* (Grgec, 1943:154).

1.2. FILIPOVČICE (LADARICE FILIPOVSKE)

Blagdan je sv. Filipa i Jakova 3. svibnja. Sveti Filip povezuje se u izvještaju o čudesnom umnažanju kruha. Po predaji je propovijedao evanđelje među Skitima i ondje je vidio kako narod štuje neku golemu zmiju. Križem je učinio da nestane zmija, a iza nje je ostao strašan smrad od kojega su mnogi umirali među kojima i kraljev sin. Filip je uz pomoć križa mladića oživio. Svećenici koji su štovali zmiju uhvatili su Filipa i pogubili ga.

Jakov Stariji, apostol brat je svetoga Ivana i u bliskom je srodstvu s Isusom. Po predaji, sveti Jakov je Španjolsku oslobodio od Maura i ondje postavio temelje kršćanstvu. Po povratku u Judeju, odrubljena mu je glava. Zaštitnik je Španjolske (Badurina, 1990: 292).

Uz taj blagdan vezuju se ophodi *filipovčica* koje zahvaljuju slavonskoj šumi jer se svako proljeće ponovno zeleni i svojom ljepotom nadahnjuje: *Blago tebi, zelena šumice! / Ti se mladiš svake godinice, / a ja sada i više nikada.*⁶

⁶ www.otok.hr (12. 05. 2012.)

Obredi su filipovčica slični jurjevskim proljetnim ophodima (Čubelić, 1990:76). Sljedeća dijaloška filipovska pjesma može se svrstati u ladarske – filipovske. U njoj *filipovčice* pitaju staru majku: *Je li Filip doma? Stara majka odgovara da Filip nije doma, već je otišao u Vukovar kupovati crne čizme i maramicu svilenicu, crven pojas sebi za pas.*

*Filipovo, Jakobovo
Ladole mile, oj Lado, oj!
Filipova stara majko,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Jel' Filip doma?
Ladole mile, oj Lado oj!
Nije doma draga dušo,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Otišo je u Ukovar,
Ladole mile, Oj, Lado, oj!
Kupovati crne čizme,
Ladole mile, oj Lado oj!
I maramu svilenicu,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Crven pojas sebi za pas,
Ladole mile, oj Lado,oj!*

Ta je pjesma, kao i druge obredne pjesme, komponirana tako da njezini stihovi proizvode magijsku moć. Magijski je efekt postignut pripjevima *Ladole mile, oj Lado, oj!* kao i stilskim figurama: retoričkim pitanjima, asonancijama, aliteracijama, epitetima, metaforama i alegorijama.

1.3. LADARICE IVANJSKE (KRJESOVALJE, IVANČICE)

Sveti Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine. Uz blagdan rođenja svetoga Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krjesova (kresova, krisova) (Belaj, 1998:214). U Bosni i Hercegovini te u Dalmaciji, *svitnjak* je sinonim za krijes. U Tisnom na otoku Murteru 23. lipnja „uoči Ivanje žetvene” vršilo se paljenje *koleda*. Običaj paljenja krjesova na taj dan bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr. (Ilić Oriovčanin, 1846:154). Neki etnolozi paljenje ivanjskih krjesova interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta (Čapo Žmegač, 1997:16-17).

7 U Vinkovcima 2006. god. Marku Kutarevcu kazala Ružica Petikić (rođ. 1941. god.). Rkp. FF ST 2006., S.

U nekim je hrvatskim krajevima, primjerice u Velikoj kod Slavonske Požege, bio običaj da muškarci nekoliko dana prije Sv. Ivana pripreme baklje (lučevi), stave ih na kuće te ih na večer uoči rođendana Svetoga Ivana Krstitelja upale. Ti su se mladići nazivali *bakljari*. Djevojke bi ubrale razno cvijeće od kojega bi isplele vijence te se njima kitile u ivanjsko navečerje i sutradan kada idu u crkvu. Najznamenitiji je cvijet u ivanjskim vijencima bio paprat. Mladići su se s bakljama penjali po zidinama i stijenama (Ilić Oriovčanin, 1846:158-162).

U živoj je narodnoj tradiciji sv. Ivan veliki zaštitnik vrele voda. Stara je hrvatska tradicija da se na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca (Belaj, 1998:215).

Kao i drugi obredi, i ivanjski su raznovrsni. Tako je, primjerice, seoski čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhих drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na viliju (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojeg bi se skupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali mjehovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropejsku moć kojom su se tjeroali demoni.

Stariji i djeca bi se veselili do pola noći, a poslije toga su odlazili kućama. Djevojke i mladići ostajali su kod krijesa do zore. Kad bi vatra jenjala, mladići su preskakali krijes „jedni ovamo, a drugi onamo”. Skakali su vjerujući da im preko ljeta buhe ne će gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu. Taj je obred imao apotropejski karakter te se vjerovalo da će tako godina biti rodnija sijenom.

Seljaci su uoči Sv. Ivana po poljima palili male krjesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplotu i da će im polje što bolje roditi. Te je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvona. U Istri su se krjesovi palili i na blagdane Sv. Petra i Pavla te Sv. Ćirila i Metoda. Tako je 1933. godine u ZZNŽO JS pisao Jakov Mikac i ustvrdio: „Kresovi su se u posljednje vrijeme prestali paliti” (Mikac, 1933:215-223).

Krijesovalje (ladarice, ivančice) bile su djevojčice koje su u skupinama od četiri, a negdje od osam ovjenčane vijencima od cvijeća išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu. Vijence su po završetku ophoda djevojke bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kuda vijenac otplovi.

Na dan svetoga Ivana ladarice su okolici Koprivnice pjevale:

*Podajte nam Ivaneka,
Oj lepa Lado, Lado, Lado!
Znesemo ga na vulico,
Na vulico pod lipico,
Kaj se bomo ž njem igrale,
Po poteku, po praheku,
Znesemo ga na vulicu,*

*Na vulicu, pod lipicu,
Pak mu bomo ruže brale,
Sve na slavu Ivaneka!* (Mlač, 1972:147)

Djevojke koje su izvodile ivanjske ophode nazivane su još *ladekarice, ladanjke, kresovaljke, krisnice* (Belaj, 1998:215).

1.4. LADARICE DODOLSKE

Dodolske pjesme su, također, nastale u prastarim mnogobožničkim vremenima. Pjevale su ih djevojke prekrivene zelenilom u vrijeme proljetnih i ljetnih suša.

Vuk Stefanović Karadžić *dodole* objašnjava kao skupinu djevojaka koje za vrijeme suše idu „po selu od kuće do kuće, te pjevaju i slute da udari kiša. Jedna se djevojka svuče do košulje sa svijem pa se onako gola uveže i obloži različnom travom i cvijećem i tako da se nigdje ne vidi ni malo, a to se zove dodola (...)“. Pred kućom *dodola* igra sama, a druge djevojke iz te skupine stanu u red i pjevaju različite pjesme. Potom domaćica ili netko drugi uzme pun kotao vode i izlije na *dodolu* koja se na to ne obazire nego i dalje igra (Karadžić, 1852:128).

Slobodan Zečević (1973:125-126) navodi da se obred dodola izvodio i u sedamdesetim godinama 20. stoljeća. Dodola je djevojčica i glavna je u skupini. U davnim je vremenima bila naga i uvijena u zelenilo. Morala je biti uzorna ponašanja i seksualno čedna. U nekim je krajevima dodola bila siročić bez roditelja, a u nekim je bila posljednje dijete u majke – *neporođena*. Dok *dodola* igra, pjesmom je prate njezine pratilje. „Pred svakom kućom dodolu polijevaju vodom (...)“.

U Skopskoj Kotlini dodolski su ophodi bili u četvrtak po Uskrsu. Četvrtak je dan Peruna, vrhovnog slavenskog boga koji je slavljn i kao bog groma i kiše. Iz tih razloga u Mačvi od Velikoga Četvrtka do Spasovdana u sve četvrtke nitko nije smio orati, kopati, tkati, prati, tjerati kola (Zečević, 1973: 125-126).

Bratoljub Klaić u svome Rječniku ne navodi *dodole*, a u Rječniku hrvatskoga jezika (Šonje, 2000:194) *dodole* se objašnjavaju narodnim običajem magijskog prizivanja kiše u doba suše te mladićima i djevojkama koji okićeni cvijećem i zelenilom sudjeluju u obrednoj pjesmi zazivanja kiše.

Matej Sova navodi da bi u Dalmaciji za vrijeme sušnih dana momci okićeni zelenim granama i cvijećem išli od kuće do kuće pjevajući i plešući. Momci su se nazivali *prporuše*, a njihov kolovođa *prpac* (Sova, 1955:43).

Djevojke su skladno poigravale pjevajući pjesme, a ukućani su ih polijevali vodom vjerujući da će im se božanstvo smilovati i podariti kišu kako bi ljetina bila dobra. Neke od tih pjesama imaju šaljiv karakter.

Kulturni su kiša i zelenilo u tim obredima. U Somaliji i nekim drugim zemljama sačuvao se obred u kojem za vrijeme suše najljepše djevojke gole gledajući prema nebu pjevaju magijske pjesme kako bi kiša udarila.

Starozavjetna je *Ilijina kiša* koja je u zemlji kralja Ahaba pala po zagovoru proroka Ilije nakon tri godine suše u kojoj su istrijebljeni Baalovi svećenici.

U Slavoniji i Hrvatskom zagorju *ladarice* su se molile višnjem Bogu da *udari rodna kiša i porosi polja i travicu i da se ugoje stada*:

Molimo se, Lado!
Molimo se višnjem Bogu,
Oj Lado, oj!
Da popuhne tihi vjetar,
Da udari rodna kiša,
Oj Lado, oj!
Da porosi naša polja
I travicu mekušicu,
Oj Lado, oj!
Da nam stada, Lado,
Ugoje se naša stada.
Oj Lado, oj!
 (Mlač, 1972: 142)

Prastari običaj dodola zadržao se u Đakovštini, napose u Potnjanima i Gorjanima, do Drugog svjetskog rata. U Potnjanima je bilo jedno naselje Roma i oni su ostali posljednji koji su taj ophod održavali. *Dodole* ili *dojdole* (oba izraza se jednako koriste) je grupa mladih djevojaka (od 14 – 15 god.) i poneki dječak koji za velikih suša obilazili selo i u kući pjevali dodolske pjesme, zazivajući kišu i spas uroda. Obično je bilo 6 – 10 djevojaka i 2 – 3 dječaka. Dva dječaka su „prosjaci“, oni nose košaru u koju im domaćin nakon otpjevanje pjesme stavlja darove (jaja, jabuke, slaninu i što se već nađe, ponekad i novac). Treći dječak obično bude *doda* ili *dodola*. Njega obaviju zelenilom od glave do pete u granje, najčešće abdovine i bazge. Taj zeleni oklop je u obliku stošca pa bi ga vodile dvije manje djevojčice. Djevojke su bile obučene u rubine, bosonoge i raspletene kose. Oko glave imale su grube vijence od zelenila koji su pravili hlad glavi na uzavrelom suncu te oko pasa granje koje visi do zemlje (adbovina, bazga, vrba i dr.).

Putem galame, sviraju u trube i svirale ili škrebeću kako bi ih domaćini čuli i dočekali ih. Kada uđu u dvorište, pozdrave tradicionalnim katoličkim pozdravom „Faljen Isus“ i počinju pjevati. Domaćin ili domaćica poliju vodom *dodu*, a ovaj se na riječi iz pjesme „Ajd poigraj dodole“, vrti, otresa vodu i imitira kišu. Nakon što im domaćin stavi dar u košaru odlaze u drugu kuću.

Među pjesmama koje su se izvodile je i sljedeća:

*Naša doda moli Boga (Od, dodo le, moj božole!)
da porosi rosna kiša (Oj, dodole, moj božole!)
da pokvasi naša polja (Oj dodole, moj božole!)
da urode, da prerode. (Oj dodole, moj božole!)⁸*

2. KRALJICE LJELJE

Kraljičke pjesme izvodile su djevojke o Duhovima (Dovima).⁹ Tim *pomičnim* blagdanom koji je pedeset dana nakon Uskrsa, završavaju se uskršnji blagdani. Na taj su dan svi Isusovi učenici bili zajedno. S neba je poput silnoga vjetra nastao šum i napunio svu kuću u kojoj su apostoli sjedili. Pokazali su se razdijeljeni jezici kao od vatre i na svaki od njih sjeo je po jedan apostol. Napunili su se Duha Svetoga i počeli govoriti tuđim jezicima „kako im je Duh Sveti davao govoriti“. Budući su Židovi toga dana obilježavali Pedesetnicu, u Jeruzalemu je bilo mnoštvo naroda različitih narodnosti. Mnoštvo je bilo zbunjeno kada su čuli apostole kako govore njihovim jezicima. Neki su se podrugivali govoreći da su se apostoli ponapijali. Petar je među apostolima ustao i rekao da se ispunilo obećanje proroka Joela: „Izlit ću duha svojega na svako tijelo“. Petar je rekao Izraelcima da je Isusa, kojega su oni razapeli, Bog oživio od mrtvih i uzdignuo na nebesa gdje je primio Duha Svetoga i izlio ga, „kao što svi vi vidite i čujete (...)“. Zbunjeno je mnoštvo pitalo što im je činiti, a Petar im je rekao da čine pokoru i pokrste se jer će tako primiti Duha Svetoga i spasiti se. Tada ih se tri tisuće pokrstilo i to je bio rođendan Kristove Crkve (Oberški, 2005: 206-207).

Kraljički ophodi izvodili su Hrvati u Slavoniji, Srbi u Dalju (Slavonija) te Hrvati izvan Hrvatske – u Vojvodini i Mađarskoj. Slične običaje imaju i drugi europski slavenski i neslavenski narodi (Vitez, 2006: 23-51). *Kraljice ljelje* nazivaju se i *rusaljka*. To je slavenski naziv za vodene vile.¹⁰ Po nekim drevnim predajama, rano

⁸ Vidi: Josip Vinkešević, 40. *Đakovački vezovi*, Jubilarna revija br. 36, Godina XXXVII., Gradsko poglavarstvo Grada Đakova.

⁹ Na taj je dan Isus Krist svojim učenicima podario Duha Svetoga i tako im dao moć govora na više jezika kako bi mogli po svijetu propovijedati Kristovu vjeru. Duh Sveti je u središtu kršćanskoga postojanja. Po Ivanovu evanđelju „Duh je onaj koji oživljuje, a tijelo ne koristi ništa“ (Ivan, 6, 63). Po Duhu Uskrsloga Gospodina „vjernici postaju jedno tijelo, jedan Duh u Kristu“ (*Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Split, Slobodna Dalmacija, 2005., str. 244.-245.).

¹⁰ Vile u VI. st. spominje bizantski pisac Prokopije iz Cezareje. Vile se spominju i u *Zlatnoj legendi* Ivana Zlatoustog s početka XII. st. (Kulišić, 1979:139). Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izlječile, drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju, treći da su pomagale nejakim pastirima, četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počeslanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imaju nadnaravnu moć.

preminule djevojke i žene pretvarale su se u vodene vile – *rusaljke*. Neki antropolozi smatraju da su u narodnoj mitologiji *rusaljke* nasljednice vila.¹¹ U južnoj Dalmaciji Duhovi se nazivaju *Rusalije*. Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*, a *risalčak*, *risalček*, *risaliček* slovenski je naziv za svibanj. Kod Rusa su, također, *rusalije* vezane uz Duhove. Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*. Kod Čeha se taj praznik zvao *Rusadle*. U Bugarskoj su se obredni igrači nazivali *Rusalije*, a mjesec lipanj nazivan je *rusalski mjesec*. U Rumunjskoj je narodni naziv za Duhove bio *Rusali*. U Makedoniji su se Duhovi nazivali *Rusale* (Zečević, 1973:99-100).

Obično je kraljica bilo osam do deset, ali je bivalo i manje i više od toga. Dijelile su se u dvije skupine. Glavni su skup činile one djevojke koje su na glavama imale muške šešire okićene čapljinim ili paunovim perima te cvijećem, najčešće – smiljem i koviljem. U toj su skupini posebice bile urešene jedna ili dvije djevojke koje su bile prvakinje. Na njihovim je klobucima sprijeda bilo ogledalo, a straga nekoliko obješenih šarenih vrpca. U rukama im je bio stari pravi ili drveni mač o kojem su bili obješeni šareni trakovi ili su bili zabodeni u jabuku, naranču ili limun.

Među djevojkama se isticala *kraljica* ili *kralj*. U družbi su često bili i kralj i kraljica koja se još zvala *mlada* i imala je koprenu na glavi. Jedna ili dvije djevojke bile su *barjaktar(i)*, a one su na štapu nosile šaren barjak. Polovicom 19. st. u Slavoniji jedna je djevojka bila barjaktar, a druga *dvorkinja* (*služavka*) kraljičina (Ilić Oriovčanin, 1846:145-146). U družbi su bili i *diver* i *mlada* koja je na glavi imala koprenu i vijenac, a razlikovala se od *kraljice* – *mlade*.

Cijela se skupina ponegdje dijeli na *kraljeve* i *kraljice*, a jedna ili dvije su im prvaci i one s krunama na glavi. Među kraljicama su i djevojke, ali i mladići – sabirači darova *prosjaci*, *torbonoše*, *sirgonja*, *kajmačar* i sl.

Kada bi kraljice došle pred kuću dvorkinja postavi stolac na koji kraljica sjedne. Iza kraljice stane dvorkinja, a iza njih u obliku srpa *kraljice* – *ljelje* izvode pjesme uz pratnju gajdaša ili tamburaša (Gavazzi, 1991:72-74; Lozica, 2002:195-196).

Uz blagdan Duhova u požeškom kraju vezuje se ophod dolazio je jedan ophod *kraljica* ili *ljelja*. On nije vezan uz crkvene obrede, već je imao svrhu upoznavanja sela s mladim udavačama koje su se pojavljivale svečano obučene s cvjetnom kapom i sabljom u ruci kao kraljevi i s vijencem u kosi kao kraljice. U svakoj kući otpjevale bi odgovarajuću pjesmu s pripjevom *ljeljo* i otplesale obrednu igru uz pratnju nekad jednog, a danas i više svirača (tamburaša) za što bi ih domaćini počastili i darovali.¹² Ti ophodi, dakle, imaju i svoju praktičnu životnu funkciju jer su mlade kraljice idući od kuće do kuće mogle vidjeti buduće mladiće pa i svekra i svekrvu.

11 Spasoje Vasiljev, *Slavenska mitologija*, Srbobran 1928. http://www.rastko.org.yu/antropologija/svasiljev-mitologija.html#_Toc530384684 (12. 05. 2012.)

12 Ivani Đimoti 2008. godine kazala je Helena Zima, rođ. 1943. u Kutjevu. Rkp. FF MO, 2008, Z.

2.1. BUNJEVAČKE LJELJE

U bunjevačkih¹³ Hrvata kraljički su ophodi trajali najčešće prvi i drugi dan, a ponekad i treći dan Duhova. Kraljice u Subotici nisu nosile barjake ni mačeve. Išle su u paru po ustaljenom rasporedu: *pridnjaci*, *sabljari*, *diver s kraljicom* (koja je bila najmlađa od svih sudionica), a posljednji su par bili *ban* i *banica*. Putem su pjevale, „a na pripjev *Ljeljo* bi zastale, odigle se petama od zemlje i naklonile se“. To je davalo dojam da stalno pocupkuju, a đerdani su im lupkali o zrcala i proizvodili *potmuo* zvuk.

Domaćice su bile počašćene posjetima kraljica te su ih darivale jajima, šunkom te novcima. Vjerovala se da će gadna nevolja stići onaj dom u kojem se ne bi primile i darovale kraljice.

Vjerovalo se da proljeće ili ljeto nastaje kad kraljica pobijedi. (Po tome je nastanak proljeća ili ljeta ovisio jesu li Duhovi početkom svibnja ili u lipnju.) Kraljice su izvodile obred tako da kraljica sjedi, a ostale oko nje bosonoge i raspletenih kosa igraju. Vjerovalo se da bosonoge kraljice svoju plodnost prenose na zemlju, a što tome obredu daje panspermijski karakter. Također se vjerovalo da bi upletena kosa usporavala ili čak zaustavila vegetaciju.

Kraljice su vesele pjesme pjevale u skupinama dvije po dvije okrenute jedna prema drugoj, lagano pocupkujući, a na pripjev *ljeljo* odignu se petama od zemlje i lagano poklone. Žalosne su pjesme kraljice pjevale okrenute jedna prema drugoj, ali na pripjev *ljeljo* ne bi pocupkivale nego bi se lagano njihale.

2.2. LJELJE U ĐAKOVŠTINI

U Đakovštini je najpoznatiji najpoznatiji običaj - *Ljelja* na Duhove. Taj običaj posebno se njeguje u selu Gorjani. Taj običaj u Gorjanima bio je prekinut između 1956. i 2005. godine.

Mlade djevojke izaberu među sebe jedne za *kraljeve*, a druge za *kraljice*. *Kraljice* oblače svečane ženske nošnje, a *kraljevi* na glave stavljaju muške šešire koje ukrašavaju cvijećem, ogledalcima i trakama, a u rukama nose sablju. S njima u pohode ide i nekoliko seoskih momaka (nazivaju ih *prosjacima*) s košarama. Oni skupljaju darove kojima seljani darivaju *ljelje*. *Ljelje* prolazeći selom pjevaju:

*Mi idemo ljeljo, mi idemo kralju ljeljo,
Od dvora do dvora, do dvora do dvora ljeljo...*

ili

*Ej, kitim kapu, spremam se u ljelje,
Jer ja volim veliko veselje!*¹⁴

13 Bunjevci su 1687. g. od osmanskoga terora masovno pobjegli s područja Bune kod Mostara i nastanili današnje krajeve. Od 2007. god. taj egzodus obilježavaju dolazeći u mjesta odakle su morali pobjeći.

14 O običajima *ljelja* Zdravki Vranješ govorila je 2008. godine Dubravka Vugrinović iz Đakova, rođena Mihaljević, 1964. god. Sa suprugom Zvonkom, vlasnica je prve privatne turističke agencije u bivšoj državi

U običaju *ljelja* pjevalo se različito, a zavisilo je o tome ulazi li se u djevojačku ili momačku kuću ili pak snašinu itd. Na odlasku se također pjevalo prikladne stihove. Nakon završnog obreda i kola, domaćin prisutne dariva kolačima, jajima, mesom, slaninom i novcima. Od sakupljenih darova *ljelje* u jednoj djevojačkoj kući priređuju večeru i pozivaju svoje momke. Poslije svi zajedno plešu kolo. Prema istaknutoj etnologinji Zdenki Lechner, običaj djevojačkih pohoda za katolički blagdan Duhove (koji se slavi šestu nedjelju, odnosno 50. dan poslije Uskrsa) zabilježen je u Hrvatskoj na području Slavonije, Srijema i Baranje. Podatci iz literature potvrđuju kako se običaj održavao u Đakovštini u nekoliko sela, tijekom 19. i 20. st. Ophodi djevojaka po kućama u Selcima prestali su se održavati sve do 2005. god., kada je običaj obnovljen i ponovno predstavljen seoskoj zajednici, što je prema riječima organizatora – „selo diglo na noge“. Želja za obnovom zaboravljenoga običaja javila se spontano i to već krajem osamdesetih godina 20. stoljeća, a ponajviše iz razloga što je „narod počeo umirati“, kako ističe Vlado Matoković, koji je zvučno i pismeno zabilježio običaj. Prema tim snimkama, djevojke se uče ovome ophodu kojega nekolicina starijih žena pamti da se održavao „od zamanda“ (‘oduvijek’). Iako su revitalizaciji događaja pomogli svi mještani Selaca, najviše podataka Matoković je dobio od svoje bake Anice Brataljenović (rođene Macokatić 1915. god., po kući Tomina), koja je i sama sudjelovala u nekadašnjim ophodima. Prisjetila se riječi većine kitica koje su se nekada pjevale u *ljeljama*. Neke su od tih:

*U Selcima poigrale ljelje
Mili Bože, alaj je veselje.*

*Mi smo ljelje đakovačkog sreza
'ko nas ljubi ne plaća poreza.*

Kraljice u Selcima poznate kao *pjevačice*, prema sjećanju starijih Selčana „nosile su pjesmu“ te su imale karakteristične bijele vjenčice. Oni su također rekonstruirani prema dvama pronađenim primjercima iz sela. Izuzev *kraljeva* i *pjevačica* u običaju sudjeluju i *prosci*, momci u pratnji nose *veš-korpu* od vrbovih šiba za darove koje ukućani daju djevojkama.

Na Duhove, 15. svibnja 2005. god. Selcima Đakovačkim prošla je povorka sastavljena od osam *kraljeva*, šest *kraljica*, dva *proscia* i skupine tamburaša. Druženje je bilo potpuno spontano. Usprkos lošem vremenu, Selčani su *ljelje* s oduševljenjem

„Orion tours“. Vlasnici su ugostiteljskog objekta „Slavonska Kuća“ gdje se poslužuju slavonski i šokački specijaliteti te sluša živa slavonska glazba. Dubravka svoje goste dočekuje u narodnoj nošnji, a organiziranim skupinama turista govori o povijesti Đakova i Đakovštine. Rkp. FF MO 2008, D.

dočekivali i pljeskom pozdravljali. Kako sjećanja govore, nekada se na drugi dan Duhova odlazilo u susjedna sela, npr. Tomašance, kićenim zaprežnim kolima i tamo se izvodio običaj. Danas je ovaj dio izostavljen ponajprije zbog radnih obveza ponedjeljkom. Razlog izvođenja ovoga običaja, kao i mnogih drugih, zaboravljen je.

3. PREDAJA O NASTANKU KRALJICA

U Đakovštini se može čuti usmena predaja o Turcima (koji su na tim prostorima vladali od 15. do konca 17. st.) i hrabrim preodjevenim djevojkama koje su ih zastrašile i otjerale. U vrijeme turskih osvajanja, Turci su prodrli i u Gorjane.

Stara predaja kaže da su Turci zarobili sve muškarce u selu, a njihove su se žene obukle u šarenu odjeću, na glave stavile muške šešire okićene umjetnim cvijećem i u ruke uzele srpove i kose te tako odjevene otišle pred turski tabor. Turci su pomislili da su došli duhovi, uplašili se i pobjegli. Tako su gorjanske žene oslobodile svoje muževe, očeve i braću. Od tada su se jednako tako oblačile na blagdan Duhova, u spomen na taj događaj.¹⁵

Ophod slavonskih *kraljica* ili *ljelja* upisan je 1966. godine kao hrvatska kulturna baština. Taj ophod 2009. godine upisan je na UNESCO-ov popis nematerijalne svjetske baštine.

4. ZAKLJUČAK

Ladarski i kraljički ophodi prestali su se izvoditi pedesetih godina dvadesetoga stoljeća. U Gorjanima kod Đakova izvoran običaj *ljelja* obnovljen je 2005. godine. Običaj je malo modificiran. Tako, primjerice, *ljelje* najprije idu na misu, a potom u ophode. Obredi i pjesme vezani uz Ladu i njezina sina Ljelju, kao i drugi usmeno-književni oblici ostali u narodnom pamćenju. Mnoge su obredne lirske pjesme sačuvala arhetipske oblike. Neke su od njih svojom strukturom bliske usmeno-retoričkim oblicima. Jezične su karakteristike magijskih pjesama: ritmičnost, simboličnost, slikovitost, metaforičnost, alegoričnost i emocionalnost.

Neki su, dakle, običaji i obredi sačuvani u zapisima, ali ih je još više sačuvano u narodnom pamćenju. Kulturni ansambl *Lado* od 1949. godine njeguje tradicijsku kulturu u domovini i svijetu.

Općenito se može reći da je sa samostalnošću Republike Hrvatske došlo i do oživljavanja hrvatske tradicijske kulture i zanimanja za usmenu književnost. Mnoga kulturno-umjetnička društva oživljavaju starinske običaje.

Tako, primjerice, KUD Ravnica Stari Perkovci na mnogobrojnim smotrama folklora izvodi drevni običaj *kraljice – ljelje* koji se bio ugasio. KUD *Filipovčice* iz Otoka kod Vinkovaca njeguje običaj filipovčica. KUD *Ravnica* iz starih Perkovaca

15 U Gorjanima kod Đakova zapisala je 2008. godine Zdravka Vranješ iz Osijeka. Rkp. FF MO 2008, D.

kod Vrpolja nastavlja tradiciju *ljelja*. I u raznim drugim mjestima osnovana su Kulturno-umjetnička društva koja njeguju starinske običaje prikazujući ih na zabavama i smotrama. Ponegdje se u novije vrijeme ti običaji izvode kao što su se izvodili u davna vremena.

Tradicijska nam kultura zrcali život naših predaka. Golem je doprinos te kulture u očuvanju nacionalnoga i vjerskoga identiteta Hrvata. U sačuvanim je obredima i pjesmama neizmjerljivo usmeno-književno, antropološko, etnološko, lingvističko i etnomuzikološko blago.

Literatura

Badurina, A. (ur.) (1990) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Belaj, V. (1998) *Hod kroz godinu*, Zagreb, Golden Marketing.

Botica, S. (1995) *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb, Školska knjiga.

Botica, S. (1995) *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*. Zagreb, Vlastita naklada.

Čubelić, T. (1990) *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb, Ante i Danica Pelivan.

Dragić, M. (2007) Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 3: 369-390.

Gavazzi, M. (1991) *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, Hrvatski sabor kulture.

Grgec, P. (1943) *Hrvatske narodne pjesme*, Zagreb, Hrvatska državna tiskara.

Heffler, F. (1931) *Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću*, Zagreb, *Narodna starina*, 2: 278-280.

Ilić Oriovčanin, L. (1846) *Narodni slavonski običaji*, Zagreb.

Kajmaković, R. (1969/1970) *Narodni običaji stanovništva Lištice*, Sarajevo, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija, XXIV/XXV: 309.

Katančić, Matija Petar izbor iz djela (2004) priredio i predgovor napisao Stanislav Marijanović, Zagreb, Erasmus naklada.

Klaić, B. (1980) *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod MH.

Kujundžić-Ostojić, Suzana, Kraljičke pisme, <http://www.bunjevci.org.yu/site/narodna-književnost/kraljicke-pisme/>

Kujundžić-Ostojić, Suzana, Kraljice, <http://www.bunjevci.org.yu/site/bunjevacki-obicaji/kraljice/>

Kulišić, Š. (1979) *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Lozica, I. (2002) *Poganska baština*. Zagreb, Golden marketing.

- Mikac, J. (1933) *Godišnji običaji (Brest u Istri)*, Zagrebu, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, XXIX, 1: 215-223.
- Oberški, J. (2005) *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Split, Marjan tisak.
- Palameta, M. (1996) *Diljem književne baštine*, Mostar, Sveučilište u Mostaru.
- Pilar, I. (1931) O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju, Zagreb, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, XXVIII, 1, 1-86.
- Rječnik...* (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Šonje, J. (gl. ur.), Zagreb, LZ „Miroslav Krleža“, ŠK.
- Sova, Matej (1955) *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*. Zagreb, Školska knjiga.
- Srpski...* (1852) *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*, Beč, Štamparija jermenskoga namastira.
- Suvremena...* (2005) *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, Glazier, M., Helwing, M. K. (prir.), Split, Slobodna Dalmacija.
- Vasiljev, S. (1928) *Slavenska mitologija*, Srbobran. <http://www.rastko.org.yu/antropologija/svasiljev-mitologija.html> – 12. 05. 2012.
- Vitez, Z. (2006) *Kraljice između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice*. Zagreb, *Etnološka tribina*, 29, 36: 23-51.
- Zečević, S. (1973) *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*, Radovi V, Zenica, Izdanja Muzeja grada Zenice.
- Mlač, K. (1972) *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, Zagreb, MH.

Marko Dragić

Department of Croatian Language and Literature
Faculty of Philosophy, University of Split

LADA AND LJELJO IN THE FOLKLORE OF CROATS AND SLAVIC CONTEXT

Summary

In Slavic mythology, Lada is the goddess of spring, youth and fertility, and her son Ljeljo is God of love. Until 1950s Croats performed processions, ceremonies and songs in honour of these deities. However, these rituals and songs as well as other oral-literary forms remain in the folk memory. Many ritual lyric songs preserved archetypal forms. Some of them are close by their structure to oral-rhetorical forms. These songs belong to the genre of magical literature. The linguistic characteristics of these songs are: rhythmicity, symbolism, the picturesque, metaphoricity, allegoricity and emotionality.

Some customs and rituals are preserved in the records, but there are even more preserved in the national memory. Since 1949, the cult Lado ensemble nurtures the traditional culture at homeland and abroad.

Generally it can be said that with Croatian independence there was a revival of Croatian traditional culture and interest in oral literature. Many cultural-artistic associations revive old customs. Many cultural-artistic associations revitalized the ancient Ladarice and Lelja processions.

Key words: *Lada, Ljeljo, processions, rituals, magical songs*